

УДК 342:351.86

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.6.7>

ПОСИЛЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ УКРАЇНИ ЯК ГАРАНТІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Кот Олексій Олександрович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
директор Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Гриняк Андрій Богданович,

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заступник директора Інституту правотворчості та науково-правових
експертиз Національної академії наук України з наукової роботи

Статтю присвячено аналізу можливостей оновлення стратегії національної безпеки і оборони України шляхом посилення міжнародного партнерства і співробітництва. Формування доктрини національної безпеки і оборони України для повоєнного періоду не може відбуватися без врахування існуючої системи міжнародної безпеки, яка за останній період зазнала істотної трансформації (неефективна ООН, формалізована ОБСЄ, відсутність єдиності між членами НАТО). Відзначено два варіанти забезпечення такої безпеки: 1) власними силами шляхом створення своїх оборонних можливостей; 2) шляхом вступу до Північноатлантичного альянсу. Вибір будь-якої із існуючих сьогодні моделей безпеки потребує від держави створення власної та ефективної стратегії забезпечення національної безпеки і оборони України. Доведено, що забезпечення національної безпеки і оборони власними силами потребує затрат на зміцнення оборонних можливостей та часу на модернізацію військово-промислового комплексу. Більший інтерес з цього приводу становить набуття Україною статусу повноправного члена в ЄС та НАТО як ключових міжнародних структурах безпеки в Європі та світі. Основними засобами досягнення стратегічних завдань щодо посилення міжнародної правосуб'єктності України є відновлення територіальної цілісності, механізм гарантування безпеки країни та непорушності кордонів, реінтеграція окупованих територій, вступ до ЄС та НАТО, новий формат відносин із росією, боротьба з проявами сепаратизму, кібератак тощо. Нова стратегія національної безпеки і оборони України повинна враховувати масштаб існуючих загроз, бути інтегрованою в систему міжнародної і регіональної безпеки, що дозволить посилити міжнародну суб'єктність України.

Ключові слова: національна безпека і оборона України, міжнародні структури безпеки, міжнародна суб'єктність, міжнародне партнерство і співробітництва, повноправне членство, воєнно-промисловий комплекс, принципи колективної оборони, окуповані території.

Kot Oleksii, Hryniak Andrii. Strengthening Ukraine's international subjectivity as a guarantee of national security and defense

The article analyzes the possibilities of updating Ukraine's national security and defense strategy by strengthening international partnership and cooperation. The formation of the national security and defense doctrine of Ukraine for the post-war period cannot take place without taking into account the existing international security system, which has undergone a significant transformation in recent years (ineffective UN, formalized OSCE, lack of unity among NATO members). Two options for ensuring such security are noted: 1) on its own by creating its own defense capabilities; 2) by joining the North Atlantic Alliance. The choice of any of the existing security models requires the State to create its own and effective strategy for ensuring national

security and defense of Ukraine. The author proves that ensuring national security and defense on its own requires expenditures to strengthen defense capabilities and time to modernize the military-industrial complex. Of greater interest in this regard is Ukraine's acquisition of full membership in the EU and NATO as key international security structures in Europe and the world. The main means of achieving the strategic objectives of strengthening Ukraine's international legal personality are the restoration of territorial integrity, a mechanism for guaranteeing the country's security and inviolability of borders, reintegration of the occupied territories, accession to the EU and NATO, a new format of relations with Russia, combating separatism, cyberattacks, etc. The new strategy of national security and defense of Ukraine should take into account the scale of existing threats, be integrated into the system of international and regional security, and strengthen Ukraine's international subjectivity.

Key words: *national security and defense of Ukraine, international security structures, international subjectivity, international partnership and cooperation, full membership, military-industrial complex, principles of collective defense, occupied territories.*

Збройна агресія російської федерації із залученням країн-посібників (білорусії, ірану, кндр) окреслили, крім трагічних, також і унікальні для України можливості зміни стратегії національної безпеки і оборони в напрямі посилення міжнародної суб'єктності. Зокрема, перед Україною як країною, що бореться за свій суверенітет, постало два варіанти забезпечення своєї безпеки: 1) власними силами шляхом створення своїх оборонних можливостей; 2) шляхом вступу до Північноатлантичного альянсу.

Перший варіант забезпечення національної безпеки і оборони потребує колосальних затрат на зміцнення оборонних можливостей та модернізації воєнно-промислового комплексу. Необхідними чинниками закріплення та реалізації цього стратегічного завдання є: 1) наявність потужної економіки; 2) стабільність політичної системи; 3) готовність суспільства, жертвуючи соціально-економічними інтересами, нести істотні витрати на розвиток та модернізацію своїх оборонних потужностей. Більше того, такий підхід, як свідчать сучасні дослідження, не є універсальним і не може надати надійних та довгострокових гарантій забезпечення миру та безпеки [1, с. 425]. Саме тому значний інтерес в найближчій перспективі набуває членство України в ЄС та НАТО як ключових міжнародних структурах безпеки в Європі та світі, що й дозволить гарантувати національну безпеку країни у повоєнний період.

Національна безпека і оборона України в сучасних умовах стала частиною глобальної та міжнародної безпеки. Сьо-

годні Україна є прикладом спроможності протистояння одній з найчисельніших армій світу завдяки консолідації зусиль всього Українського народу та об'єднання навколо цього всієї демократичної світової спільноти. Зважаючи на це, вибір будь-якої із існуючих сьогодні моделей безпеки потребує від держави створення власної та ефективної стратегії забезпечення національної безпеки і оборони України. Усе це потребує оновлення ключових документів у сфері національної безпеки і оборони, зважаючи на зміну системи національних інтересів, існуючих загроз, безпекових можливостей. Зокрема, доцільно сформувати нові стратегічні завдання щодо посилення міжнародної правосуб'єктності України на короткострокову (до трьох років), середньострокову (до п'яти років) та довгострокову (до десяти років) перспективи, а також засоби їх досягнення. Основними з яких є відновлення територіальної цілісності, механізм гарантування безпеки країни та непорушності кордонів, реінтеграція окупованих територій, вступ до ЄС та НАТО, новий формат відносин із росією, боротьба з проявами сепаратизму, кібератак тощо. Тобто нова стратегія національної безпеки і оборони повинна враховувати масштаб існуючих загроз, бути інтегрованою в систему міжнародної і регіональної безпеки, що дозволить мати відповідний горизонт прогнозування шляхом врахування розвитку воєнно-політичної ситуації у світі, змін зовнішніх і внутрішніх факторів, які негативно впливають на досягнення національних інтересів тощо. Недарма з цього приводу наголошується, що об'єднання у воєнні союзи не лише

зміцнюють оборонні можливості держав, а також сприяють розвитку партнерства у політичній, економічній, культурній та інших сферах життєдіяльності [2, с. 59].

Таким чином, формування доктрини національної безпеки і оборони України для повоєнного періоду не може відбуватися без врахування існуючої системи міжнародної безпеки, яка за останній період зазнала істотної трансформації (неефективна ООН, формалізована ОБСЄ, відсутність єдиності між членами НАТО). Так, функціонуючу до акту агресії росії проти Грузії систему міжнародної безпеки можна було б з певними застереженнями назвати обов'язковою для всіх країн-членів ООН, а напрацьовані методи превентивної дипломатії дієвими. Зазначена система базувалася на впевненості про невідворотну реакцію світу на порушення визначених Статутом ООН та безпековими конвенціями зобов'язань. Однак вже наприкінці ХХ ст. система міжнародної безпеки з великими труднощами реагувала на зростання політичних конфліктів у світі та їх переростання у збройні протистояння. Події ж у Грузії, а згодом в Україні продемонстрували недовіру раніше діючих принципів відповідальності за порушення країнами-членами взятих на себе зобов'язань щодо дотримання як положень Статуту ООН, Гельсінських угод 1975 р., так і у випадку України – Будапештського меморандуму 1994 р., Великого договору між Україною та росією – Договору про дружбу, стратегічне партнерство і співробітництво 1997 р., Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору 1996 р. Більше того, вже тоді з боку окремих країн, що виступили гарантами безпеки цілісності суверенітету України, зазвучали наративи про допустимість урахування стратегічного національного інтересу агресора при порушенні взятих на себе зобов'язань.

Зазначена «міна уповільненої дії» заклала, по суті, можливість відмови однієї країни-члена НАТО від захисту партнера у випадку агресії проти нього, що прямо порушує основоположний принцип колективної оборони Альянсу, який поєднує усіх членів організації, зобов'язуючи їх захищати один одного від зовнішніх загроз. Натомість навіть незначна пауза

в реагуванні на агресію свідчитиме про крах існуючої системи міжнародної безпеки. На підтвердження зазначеного варто навести висловлювання Президента США Д. Трампа про те, що НАТО важливіший насамперед для європейських країн, які повинні заплатити «свою справедливу частку» за їх оборону [3]. Варто наголосити, що схожа риторика уже призвела до виникнення статусів «країн-постачальників» та «країн-споживачів» безпеки, що є тривожним сигналом для усієї євроатлантичної спільноти.

Слабка реакція з боку міжнародної спільноти на агресію росії щодо Грузії у 2008 р., України у 2014 р., інтервенції в Сирію у 2015 р., збройний конфлікт між Ізраїлем та палестинськими бойовиками у 2023 р., породили відчуття безкарності і спонукають порушників міжнародного порядку до нових протиправних дій, апофеозом яких може стати світова війна з використанням зброї масового знищення. Нездатність існуючої сьогодні системи міжнародної безпеки асиметрично реагувати на загрози та, що більш важливо, упереджувати їх, свідчить про постановку питання щодо формування нової системи міжнародної безпеки. Недарма сьогодні ми є свідками формування нових правил безпеки у світі, пов'язаних із втратою США статусу міжнародного гегемона, який донедавна виконував, за висловом Г. Кіссинджера [4], функцію «міжнародного поліцейського».

Аналізуючи агресію росії в Україні, події на Близькому Сході, загострення ситуації навколо Тайваню складається враження про слабкість світової демократичної спільноти та недовіру її багатогранних інституцій, а натомість про реванш автократій. За цих умов виникає необхідність визначення нового формату взаємодії держав і вироблення правил, які будуть закладені в основу формування нової системи міжнародної безпеки. З цього приводу слушно наголошується, що сучасний технологічний, економічний, інформаційний розвиток призвів до появи широкого спектра загроз нового типу, підсилює дію вже відомих загроз, що провокує невідомі значеність світового простору безпеки, а в деяких випадках стимулює міжнародних акторів на випереджувальне застосування сили [5, с. 470].

У цьому аспекті при формуванні доктрини національної безпеки і оборони України слід враховувати зміщення акцентів впливу у світі зі Заходу на Схід. На міжнародній безпековій арені поруч зі США, ЄС та росією з'явилися нові впливові гравці – Китай, Індія, Туреччина, Бразилія, ПАР, Індонезія. Відповідно й національна безпекова стратегія України повинна враховувати її місце на міжнародній безпековій арені, з урахування факторів, які на це впливають: зовнішня політика, міжнародні відносини та географічне розташування. Зокрема, Україна поступово стає одним із гарантів європейського балансу сил, стримуючи росію, як у XVIII ст. британці стримали наполеонівську Францію, а у XX ст. – гітлерівську Німеччину. Саме після розгрому Франції, яка прагнула стати гегемоном Європи, Англія на початку XIX ст. істотно вдосконалила свою зовнішньополітичну стратегію, яка до того постійно змінювалася в залежності від партії, яка перебувала при владі. Однак британці зрозуміли, що їхня власна безпека залежить від підтримання балансу сил в Європі. Схоже усвідомлення поступово приходять до ключових держав-членів ЄС, зважаючи на що при формуванні національної безпекової стратегії України доцільно закладати там розвиток оборонного потенціалу як для власного захисту, так і захисту інших країн Альянсу, а це багато в чому залежить від справедливості покарання росії за розв'язану війну та виплати репарацій.

Вторгнення росії на територію суверенної України має і другу (окрім трагічної) сторону медалі. Під гаслом недопущення розширення НАТО на схід Фінляндія і Швеція стали членами Альянсу. Замість розквіту «великої і могутньої росії» – міжнародна ізоляція та ордер Міжнародного кримінального суду на арешт Путіна. Україна стала впізнаваним суб'єктом на міжнародній арені, зміцнюючи свою суб'єктність та відновлюючи свій вплив на регіональному і глобальному рівнях. З цього приводу в юридичній літературі слушно наголошується, що саме у такі періоди світової історії закладаються на довгострокову перспективу підвалини нового світового порядку, місце й роль країни у міжнародних розкладах [1, с. 423].

Найбільш фундаментальною основою рівноваги інтересів і сил ключових світових суб'єктів є співвідношення економічних сил, які залежать від природних умов і населення, технічного прогресу і рівня суспільного розвитку країн. На цьому підґрунті формується військовий, політичний та ідейний потенціали суб'єктів міжнародних відносин [6, с. 64]. Відповідно, закріплення стратегії посилення міжнародної суб'єктності України дозволить остаточно позбутися сприйняття України як провінції росії. Зважаючи на це, у повоєнний період Україна на мапі Європи повинна постати як демократія з сильною армією, економікою, унікальною культурою, яка пропонує поєднання відданості ідеалам свободи і рішучості ефективно захищати ці ідеали. Без України безпека у Східній Європі, євроатлантична безпека, як і формування нової архітектури світової безпеки, є неможливими. Відповідно стратегічним завданням України є посилення своєї ваги на міжнародній арені, особливо зважаючи, що ми, за влучним висловом В. П. Горбуліна, «вирішення проблеми, а не сама проблема» [7, с. 241]. Підтвердженням цього є висловлювання Генерального секретаря НАТО М. Рютте, який наголосив на важливій ролі України в контурах європейської безпеки: «вона прикриває найпроблемніший фланг НАТО, володіє безцінним досвідом бойових дій із важким супротивником, у неї вливають і ще вплиють величезну кількість коштів на підвищення опірності та підтримання високого рівня боєготовності» [8].

Сьогодні в питанні удосконалення оборонного потенціалу держави, організації опору агресії Україна значно обійшла західних партнерів, оскільки жодна держава чи колективне утворення не стикалися з таким масштабом воєнної агресії з часів Другої світової війни. У цьому протистоянні Україні немає рівних, особливо зважаючи на напрацьований нещодавно досвід переведення бойових дій на територію противника, що ще раз підтверджує, що Україна сьогодні стала каменем спотикання для озвученої у 2005 році путіним стратегії повернення на європейський континент союзної росії. Недарма зміни політичних режимів в пострадянських державах (Україна, Латвія, Литва, Естонія, Грузія, Молдова, Киргизія, Азербайджан, Вірменія),

їх орієнтування на відмінний від росії вектор розвитку сприймалися останньою як загроза союзному реваншу. В той час росія прямо оголосила СНД зоною свого інтересу, підтвердженням чого стала розв'язана нею у 2008 році російсько-грузинська війна. Продовжує своє існування й Союзна держава росії і білорусії, з вдалою спробою росії після втручання у вибори президента білорусії у 2020 році підпорядкувати внутрішню і зовнішню політику москві. Відповідно, Україна сьогодні є лакмусом подальших дій росії на пострадянському просторі. Пророчими з цього приводу виявилися слова Президента Литви Д. Грібаускайте, яка у 2015 році попереджала про необхідність зупинення росії, яка веде відкрити агресію проти свого сусіда, оскільки наступними будуть країни-члени ЄС.

Водночас такі дії росії свідчать про її регресний рух в минуле, повернення до старої радянської системи управління з безкомпромісним деспотизмом внутрішнього устрою, обмеженими технологічними ресурсами, повною ізоляцією, немодернізованою армією, агресивною політикою, підпорядкуванням ідеології російського імперіалізму. Слушним і для сучасних подій є висловлене в середині минулого століття Дж. Кеннаном твердження, що якщо Радянський Союз не досягатиме успіхів в експансії нових територій, на нього чекатиме хвиля внутрішніх криз і, як наслідок, розпад [9]. Варто наголосити на істотних прорахунках щодо цього при формуванні як зовнішньої, так і внутрішньої політики незалежної України та необхідності їх врахування при розробленні стратегії національної безпеки і оборони повоєнної України. Зокрема, повномасштабне вторгнення на територію України докорінним чином трансформувало зовнішні та внутрішні обставини існування української держави і кардинально збільшує масштаб завдань, які постають перед владою та суспільством.

Прогнозований росією бліцкриг під гаслом: «Київ за три дні» провалився, а потенційна поразка росії в цій війні остаточно поставить крапки над «і» щодо поширюваної росією дезінформації про відсутність Української державності, штучність української незалежності, відсутність української нації. Більшість питань щодо взаємовідно-

син між двома народами буде вирішено остаточно, а рівень україно-російського антагонізму досягне найвищої точки за весь період їх відносин. Навіть у разі утримання росією окупованих територій суверенної України та фіксування цього факту на рівні відповідних домовленостей призведе до негативних наслідків для самої росії, якій потрібно буде хоча б створити загальну картинку відновлення зруйнованого Донбасу. Недарма в проєкті «мирного договору про врегулювання ситуації в Україні та нейтралітет України» від 7 березня 2022 року росія включила пункт про визнання Україною «незалежності» так званих «Донецької та Луганської республік» в межах адміністративних меж Донецької та Луганської областей України, а також фінансування відновлення інфраструктури Донбасу. Однак перенаправити кошти з торгівлі енергоносіями вже не вдасться в силу застосованих санкцій, втрати європейських ринків, жорсткість позицій таких покупців, як Китай та Індія, вихід на ці ринки Азербайджану, Туркменістану, Казахстану, наслідком чого стане неминуче посилення соціальних конфліктів не лише на окупованих територіях (як приклад зростання невдоволення можна навести антипутінські висловлювання терориста І. Гіркаїна), а й у самій росії. Відповідно, формуючи повоєнну доктрину національної безпеки і оборони України, у випадку неможливості повернення окупованих територій силовим шляхом, доцільно закладати бачення боротьби за ці території в політичній, дипломатичній, соціально-економічній та культурній сферах. Зокрема, шляхом жорсткого блокування окупованих територій з припиненням будь-яких контактів та вичікуванням слушної нагоди як це реалізував Азербайджан в Нагірному Карабаху шляхом капітуляції Нагірно-Карабаської псевдореспубліки. Реалізація цього сценарію безкровного повернення окупованих територій стане можливим у випадку економічного зростання України, єднання української нації та становлення європейської України як потужного суб'єкта на міжнародній арені. Визначальними щодо цього є спроможності (передусім державних інститутів) щодо виявлення, попередження та зниження можливого негативного

впливу від небезпек руйнації культурного коду макросоціальної спільноти (нації), яка проживає на території держави. Про це переконливо свідчить історичний досвід, наприклад, єврейської та китайської націй, коли втрата державності не стала фатальною для її відродження з часом, оскільки цим націям вдалося зберегти свій культурний код. Тому пріоритетність реагування державних інститутів та інститутів громадянського суспільства на небезпеки руйнації культурного коду макросоціаль-

ної спільноти (нації) не може викликати сумніву [10, с. 92]. Зважаючи на це, формування доктрини національної безпеки і оборони України в сучасних умовах військової агресії та повоєнного відновлення повинно бути спрямовано на закріплення комплексу невідкладних заходів, які повинні знайти своє відображення у стратегічних документах забезпечення державної безпеки, у тому числі й через реалізацію зовнішньополітичних завдань посилення міжнародної суб'єктності України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія; наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. С. 425, 423.
2. Палій О. Україна: шлях до Європи через НАТО. Універсум. 2003. № 7–10. С. 59.
3. Трамп заявив, що не виводитиме США з НАТО, якщо Європа заплатить свій внесок. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3842097-tramp-zaaviv-so-nevivoditime-ssa-z-nato-akso-evropa-zaplatit-svij-vnesok.html> (дата звернення: 05.12.2024).
4. Кіссинджер Г. Дипломатія / Генрі Кіссинджер; Пер. з англ. М. Гоцацюка, В. Горбатька. К. : Вид. група КМ-БУКС, 2022. 846 с.
5. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Вибр. наук. праці. К. : НІСД, 2016. С. 470.
6. Правовий вимір та охорона національного багатства України: монографія / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2024. С. 64.
7. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017 / В. П. Горбулін, худож.-оформлювач В. М. Карасик. Харків : Фоліо, 2017. С. 241.
8. НАТО Украину России не отдаст. URL: <https://haqqin.az/news/329216> (дата звернення: 05.12.2024).
9. George F. Kennan, «The Sources of Soviet Conduct», *Foreign Affairs*, vol.25, no 4 (July 1947).
10. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України : підручник / за ред. Г. П. Ситника. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. С. 92.